

АЛЕКСАНДАР МАТКОВИЋ*

Факултет за европске правно-
политичке студије
Нови Сад

УДК 343.915(497.113)“1945/1965“

Прегледни рад
Примљен: 27.11.2017
Одобрен: 28.12.2017
Страна: 301-317

КРИМИНОЛОШКА ОБЕЛЕЖЈА МЛАДАЛАЧКИХ ДЕЛИНКВЕНТНИХ БАНДИ У НОВОМ САДУ У ПЕРИОДУ 1945-1965.

Сажетак: Основни циљ рада чине приказ и анализа обележја младалачке делинквенције у Новом Саду у оквирном периоду 1945-1965. године, са примарним фокусом на феномену делинквентних банди. У првом поглављу, размотрене су опште одлике наведене појаве у означеном периоду. Друга целина садржи приказ неколицине карактеристичних делинквентних групација које су тада деловале у Новом Саду. Треће поглавље посвећено је генералној криминолошкој анализи издвојених карактеристика поменутих групација и њихових припадника. Између осталог, уочено је да се обележја локалних банди само делимично подударају са одликама истоврсних делинквентних колектива у градовима Северне Америке и дела западне Европе (тј. оних делинквентних колектива који су управо чинили полазиште за формирање кључних криминолошких теорија о младалачкој делинквенцији током прве две деценије након Другог светског рата). Са друге стране, препозната су бројна обележја локалних банди која их многоме разликују од тадашњих „западних“ модела делинквентног удруживања младих. Константовано је да разлоге за постојање описаних локалних особености треба тражити превасходно у општим друштвенополитичким и социо-економским чиниоцима, уважавајући како посебности читавог некадашњег југословенског друштва, тако и додатне специфичности самог послератног Новог Сада. На основу свега размотреног, закључено је да водеће иностране криминолошке теорије и ставови посвећени феномену делинквентних банди имају ограничену могућност примене приликом покушаја објашњења локалне делинквенције младих у периоду 1945-1965. Отуда је потребно трагати за додатним, алтернативним теоријским објашњењима која би у већој мери уважавала локалне специфичности, те самим тим могла потпуније сагледати све факторе који су допринели настанку и експанзији предметне појаве на овом простору.

Кључне речи: делинквенција, криминалитет, насиље, хулиганизам, банде, млади, адолесценти, Нови Сад

---

* al.matkovic@gmail.com

Опште одлике младалачких банди у Новом Саду 1945-1965.

Феномен младалачких¹ делинквентних банди у прве две деценије након Другог светског рата представља веома значајан чинилац који је важно узети у обзир приликом проучавања особина малолетничке и младалачке делинквенције тога доба. Иако су глобално најпознатији примери који су регистровани на простору држава тадашњег „запада“ (са нарочитим акцентом на Сједињеним Америчким Државама), неспорно је да је ова појава имала своје историјско испољавање и на другим подручјима- укључујући и простор ФНРЈ, односно СФРЈ. Но, за разлику од искуства САД-а и појединих држава западне Европе, у оквиру којих су рађена изузетно бројна и често веома комплексна истраживања поменутог феномена, чини се да се проблематици младалачких банди на нашем регионалном подручју у то време није посвећивало онолико пажње колико је ова појава, спрам свог целокупног значаја, несумњиво заслуживала.² Опредељујући се за пример Новог Сада, као једне од већих урбаних целина тадашње Југославије са специфичном културолошком и демографском перспективом од значаја за криминолошку анализу, у наредним редовима ћемо настојати да са вишедеценијске временске дистанце проучимо криминолошка обележја предметне појаве на локалном нивоу.

Узроци настанка и експанзије младалачких делинквентних банди у периоду након Другог светског рата свакако су сложени. Говорећи о општим факторима, као што је познато, сваки кризни и/или транзициони период праћен је различитим нуспојавама, међу којима веома значајно место заузима и експанзија криминалитета и општи пораст криминалне стопе. Отуда, послератна генерална експанзија младалачке делинквенције свакако може делом бити објашњена и на поменути начин: као производ коренитих промена и турбулентних дешавања које су у то време погађале читаво друштво на глобалном нивоу. Са друге стране, фокусирајући се на специфичне факторе експанзије делинквенције младих, у теорији се уобичајено наводи да су кључни чинилац за такав развој догађаја представљале велике демографске, културолошке и друге промене повезане са послератним миграцијама, са наглом урбанизацијом, као и са свим осталим повезаним питањима. (Јовановић, 1965). Ограничавајући анализу на територију ФНРЈ/ СФРЈ, поменути општи фактори свакако би требало додати, као веома значајне, и оне конектоване са коренитим политичким, привредно-економским и друштвено-својинским трансформацијама које су се морале одразили како на југословенско друштво у глобалу, тако и и на наведени аспект друштвене реалности младих. У погледу феномена делинквентних банди на простору Новог Сада у назначеном периоду, поред изложе-

* al.matkovic@gmail.com

¹ У овом раду свесно се избегава употреба израза „малолетничке банде“, „адолесцентске банде“ и других сличних одредница које се односе само на део популације која је предмет нашег истраживања. Уместо њих, определили смо се за конструкцију „младалачке банде“, будући да она, као општија и обухватнија, једина одговара целокупној проучаваној циљној групи.

² То свакако не значи да су истраживања поменутог усмерења у потпуности изостала на нашим просторима. Услед поменуте дефицитарности научне грађе, допринос проучавања која јесу вршена у овој области додатно је значајнији.

них општих карактеристика које су приметне на читавом југословенском подручју тога доба, могуће је додатно прецизирати одређене локалне специфичности. Оне се, пре свега, тичу културолошких особености Новог Сада (и Војводине уопште) у домену мултикултуралности, тј. у смислу постојања предратног и послератног континуитета суживота различитих националних и верских заједница. Такође, још једна значајна особеност повезана је са веома великим и наглим приликом становништва из других крајева Југославије након окончања Другог светског рата, што је, сходно горе приказаним општим обрацима, морало оставити трага и на прогрес локалног делинквентног удруживања младих.

Када говоримо о новосадским бандама током прве две деценије након окончања Другог светског рата, можемо приметити да су оне, у начелу, поседовале велики део типичних обележја која се у вези са наведеним феноменом сусрећу на глобалном нивоу. Наиме, у томе периоду историје Новог Сада, постојало је више делинквентних група које су окупљале младиће настањене у одређеном крају града. Свака од поменутих групација поседовала је своје име, територију на коју је „полагала право“, унутрашњу организацију (по правилу хијерархијски устројену), као и својеврсна правила понашања и деловања. Једна од кључних карактеристика повезана са активностима тадашњих банди био је фреквентан и дуготрајан боравак њихових припадника „на улици“. У таквим условима, припадници исте банде редовно су се окупљали на одређеним местима у крају у коме су становали и/или где су излазили, проводећи велики део времена заједно, у дружењу и доколици, али и у вршењу различитих делинквентних радњи. Та особина банди, тј. усмереност ка „уличном животу“, стоји у директној конекцији са различитим аспектима делинквенције њихових припадника – нарочито са категоријом тзв. уличног криминалитета, који је са деловањем банди нераскидиво повезан (уп: Матковић, 2017).

Фокусирајући се на противправна понашања припадника банди, насиље као појам и његова примена представљали су основни заједнички чинилац великог дела правно недопуштених радњи које су они извршавали. Узроци или поводи за примену насиља били су веома разноврсни и лако су проналажени у непосредном окружењу. У томе смислу, као карактеристични, могу се издвојити: спонтани обрачуни појединаца из супарничких банди, као и спонтане масовне туче; унапред договорени обрачуни појединаца, односно обрачуни читавих група (феномен „заказивања туча“); сачекивање или престретање грађана (праћено вербалним и/или физичким узнемиравањем, односно насиљем); физички напади на сва „непожељна“ лица (припаднике других банди, становнике осталих градских насеља и др) која се затекну на територији коју контролише банда (феномен „чувања територије“); изазивање нереди и насилничко понашање на јавним местима и популарним окупљалиштима младих (корзо, игранке, биоскопи и др). Терминологијом права, ради се, дакле, о широком спектру кривичних дела из различитих законских категорија (према актуелном Кривичном законнику, то су: кривична дела против јавног реда и мира, против живота и тела, против слобода и права човека и грађанина, против части и угледа, против полне слободе и др. [Кривични законик РС, 2005]).

Осим поменутих кривичних дела, одређене категорије имовинског криминалитета такође су представљале један од „заштитних знакова“ деловања тадашњих младалачких банди. Аналогно горе реченом, и овде се у први план намећу они злочини који су повезани са насиљем, односно са применом силе (према терминологији важећег Законика: разбојничка крађа [чл. 205 КЗ] и разбојништво [чл. 206 КЗ]). Међутим, у криминалистичкој пракси су се фреквентно сусретала и друга кривична дела чији је циљ противправно стицање имовинске користи, одузимање туђе имовине, или пак наносење имовинске штете другоме (крађа [чл. 203 КЗ], тешка крађа [чл. 204 КЗ], одузимање туђе ствари [чл. 211 КЗ], уништење и оштећење туђе ствари [чл. 212 КЗ], неовлашћено коришћење туђег возила [чл. 213 КЗ]).

Протоком времена, поступно је долазило до различитих промена на пољу интересовања и уобичајених активности међу омладином, што се умногоме одразило и на карактеристике младалачког делинквентног удруживања и деловања. Те промене управо и јесу разлог због кога се проучавање послератних банди у овоме раду оквирно временски ограничава на период до средине 1960-их година. У том погледу, сматрамо да је основано издвојити следеће факторе као најутицајније и најзаслужније за трансформацију делинквентних банди: 1. експанзија телевизије и повећање броја домаћинстава која су поседовала телевизијске апарате; 2. појава нових младалачких поткултурних група повезаних са тадашњим великим порастом популарности рок музике уопште, односно са појавом њених специфичних поджанрова; 3. настанак и експанзија феномена навијачког супарништва и навијачког хулиганизма; 4. појава наркотика, појава првих наркомана и формирање наркотржишта.

Иако првопоменути фактор може, на први поглед, деловати помало необично, бројни показатељи потврђују да је експанзија телевизијског програма значајно утицала на промене укупног живота младих, те самим тим и на трансформацију њиховог делинквентног организовања. Огромна популарност коју је поменута технолошка иновација стекла, као и повећање броја домаћинстава која су поседовала телевизијски уређај, значајно су променили животне навике великог дела популације. У контексту младих (како делинквената, тако и неделинквентне популације), то се одразило на смањене времена проведеног „на улици“, односно у заједничким активностима са пријатељима које су се одвијале ван куће, на уштрб времена проведеног испред телевизијских екрана унутар домова. Када се има у виду да је једно од кључних својстава припадника младалачких банди управо био „живот на улици“, односно провођење практично целокупног слободног времена у дружењу, доколичењу и делинквентном понашању у друштву пријатеља, јасно је колико је значајан фактор представљало преумерење великог дела дневних активности на описани нови и веома популарни садржај. Такође, треба подсетити да су, појавом и омасовљењем телевизије, биоскопи (као једна од најомиљенијих разонода младих) почели да губе монопол у том домену забаве, те да је поступно отпочело и опадање њихове огромне популарности. Будући да су бројне и веома разноврсне делинквентне радње младих тога периода биле повезане управо са окупљањем пре, током и након биоскопских пројекција (уп: Матковић, 2017), оправдано је

приметити како је пораст популарности и доступности телевизијског програма и у том смислу допринео умањењу поменутог аспекта делинквенције.³

Огромна глобална популарност коју је рок музика стекла током 1960-их година, драстично је утицала на промену живота и животних навика младих. Настали су потпуно нови видови забаве који су умногоме променили дотадашње изласке и друге видове дружења омладине; такође, појавиле су се нове врсте окупљалишта које су се значајно разликовале од пређашњих и које су преузеле њихову популарност. Са друге стране, појава рокенрола била је праћена настанком специфичних омладинских поткултура базираних на поменутој музици и пратећој идеологији. Може се приметити да је, од цитираног периода, током наредних неколико деценија феномен младалачких групација (како „нормалних“, тако и делинквентних) у великој мери био обележен наклоњеношћу одређеним музичким поткултурним групама. При томе је, у контексту банди, усмереност ка појединим специфичним видовима рок музике практично представљала неписано правило. Све ово довело је до врло важне трансформације структуре младалачких банди. Као што је раније истакнуто, примарно изворно обележје младалачких банди и уједно кључни фактор који је, у почетку, интегрисао чланове унутар групе представљала је заједничка територија, односно исти део града који су сви припадници банде настањивали. Насупрот реченом, појавом музичких поткултура, настао је нови и изузетно снажан интегративни фактор који је био способан да обједини припаднике банди по једном другачијем основу: наиме, на основу њихове идентификације са музиком и идеологијом одабране појединачне супкултуре. Протеком година и настанком и развојем нових, осамостаљених поджанрова рок музике, као и настанком других жанрова у домену популарне музике, истовремено је понижао и већи број потпуно нових музичких поткултура, које су неретко бивале (стилски и идеолошки) међусобно супростављене. То је уједно представљало и додатни корак у еволуцији феномена младалачких банди, будући да се, паралелно са настанком новог основа удруживања чланова, појавио и нови основ за сукобе припадника различитих групација. Другим речима, уместо живота у истом делу града као фактора интеграције банде, те постојања ривалитета између омладине из различитих градских подручја као основа њихових међусобних сукоба, појавио се сасвим нови модел за идентификовање, уједињавање и сукобљавање младих: модел припадништва музичкој поткултурној групи, и са њим повезано сукобљавање различитих поткултура.⁴

Још један изузетно важан чинилац који је допринео модификовању младалачког делинквентног удруживања јесте појава и експанзија навијачког супарништва, са нарочитим акцентом на феномену навијачког хулиганизма. Овај феномен оставио је дубоког трага на пољу делинквентног удруживања младих од самих својих зачетака на локалном нивоу, све до данашњег дана. Штавише, о његовом дугорочном утицају најбоље сведочи чињеница да, у поређењу са

³ О општем утицају који је појава телевизијског програма оставила на друштво, уп: Halloran, 1970; Berger, 1987; Huston *et al*, 1992.

⁴ Уопштено о музичким поткултурама у: Hedbigе, 1979; McKay, 1996; Hall, Jefferson, 2003; Huq, 2007; Haenfler, 2013.

претходно наведеним основима груписања делинквената, идентификовање и груписање по навијачко-хулиганског основу (нераскидиво праћено навијачким сукобима) представља управо најдуговечнији и највиталнији основ локалног младалачког делинквентног удруживања. Попут горе размотреног утицаја појаве музичких поткултура на трансформацију омладинских банди, и код доприноса експанзије навијачког хулиганизма измени структуре младалачких делинквентних банди могу се уочити истоврсне правилности. То се, пре свега, односи на већ образложени процес потискивања ранијег примарног основа интеграције (оличеног у делу града који припадници банде настајују) и његове замене новим чиниоцем идентификовања (у овом случају, спортским клубом за који се навија и навијачком групом којој се припада). Ипак, важно је истаћи да, у контексту навијачког делинквентног удруживања, традиционални модел идентификације са делом града из кога потиче припадник-делинквент и даље задржава значајну вредност и утицај. Наиме, како у ранијим деценијама, тако и данас, може се уочити да је једно од традиционалних обележја локалних навијачких група, концентрисање њихових припадника и присталица у појединим деловима града, те самим тим и постојање својеврсне „навијачке мапе града“ која указује која навијачка група и клуб су доминантно заступљени у ком градском насељу. Отуда, може се закључити да, иако су појава и омасовљење навијачког хулиганизма несумњиво снажно утицали на потискивање некадашњих, као и на корениту промену структуре тада новонастајућих младалачких банди, управо је навијачко-хулигански модел делинквентног удруживања највише допринео очувању значаја „територије“, као изворног и важног елемента идентитета сваке појединачне делинквентне групе.⁵

Коначно, важно је уочити и утицај који је на предмет текућег истраживања остварило омасовљење наркоманије. Појава наркотика⁶, формирање шире базе корисника-наркомана, настанак локалних произвођача и продаваца дроге, те стварање иницијалног нарко тржишта – све су то фактори који су се суштински одразили на тадашњу друштвену реалност, остављајући значајне промене на пољу генералног живота младих. Појава дроге „на улицама“ коренито је утицала на радикалну трансформацију укупности криминалитета, односно делинквенције. Самим тим, експанзија наркоманије имала је изузетан утицај на настанак нових и промену постојећих обележја младалачке делинквенције. У складу са реченим, од наведеног периода питање омладинског делинквентног удруживања постало је тесно повезано са питањем дроге (како и погледу њене употребе, тако и поводом производње, прераде и продаје наркотика). Имајући у виду све поменуте факторе, евидентно је да је утицај наркоманије као општег феномена на обележја младалачких банди морао бити изузетно велик.⁷

⁵ Детаљније о навијачком хулиганизму у: Frosdick, Marsh, 2005; Dunning, Murphy, Williams, 1988; Armstrong, 1998.

⁶ Под формулацијом „појава наркотика“ подразумевамо први талас њихове релативно масовније употребе на локалном подручју.

⁷ О утицају омасовљења наркоманије на трансформацију криминалитета у: Gandossy *et al*, 1980; Huizinga *et al*, 1989; Stephens, 1991; Inciardi *et al*, 1993; Klofas, 1993; Walker, 1994.

За крај овог дела анализе, потребно је размотрити питање степена реалне друштвене опасности којој су тадашњи становници Новог Сада били изложени услед активности делинквентних банди. Расположиви подаци указују да се о поменутом феномену заиста није много говорило у јавности, тј. путем јавних и медијских саопштења (са изузетком одређеног броја медијских извештаја након неколицине већих инцидената). Такође, због различитих фактора субјективне и објективне природе, количина незваничних информација о уличном криминалитету такође није била велика, а њихов проток ка ширем аудиторijуму свакако је био веома лимитиран. Услед свега реченог, значајан део одраслог, неделинквентног становништва вероватно није био детаљније упознат са обележјима описане појаве, што је морало имати утицаја и на накнадно формирање стереотипа о наводно веома мирном, идиличном животу у тадашњем Новом Саду, као и о изузетно високом степену објективне безбедности грађана. Међутим, уважавајући управо размотрена обележја тадашњих младалачких банди (са нарочитим акцентом на великој омасовљености појаве, на неселективности приликом одабира потенцијалних жртава, као и на константно присутном високом ризику од виктимизације целокупне млађе популације, али и осталих категорија становништва), чини се оправданим преиспитати уврежено мишљење о безбедности на новосадским улицама током првих послератних деценија. Сходно наведеном, налазимо да је основано окарактерисати тадашњу младалачку делинквенцију као значајан локални безбедносни изазов који је проузроковао различите негативне последице (како по појединце, тако и по ширу заједницу), те који стога не би смео бити занемарен, нити потцењем (уп: Матковић, 2017).

Приказ карактеристичних делинквентних банди

Након опште анализе феномена младалачких банди у периоду прве две послератне деценије, потребно је размотрити и њихова специфична обележја кроз анализу одабраних карактеристичних примера локалних делинквентних групација.

Црна легија

Једна од најпознатијих и најозлоглашенијих новосадских банди у назначеном периоду била је Црна легија. Ова делинквентна група настала је већ у првим годинама након Другог светског рата. Према доступним подацима, постојале су четири њене инкарнације које су се смењивале једна за другом, од којих је последња деловала оквирно до средине 1960-их година. Банду су сачињавали становници насеља Телеп и околине. Простор на који су „полагали право“, тј. сматрали га својом територијом и забрањивали приступ омладини из других делова града, обухватао је, осим Телепа, Адамовићево насеље и део насеља Грбавица. Сви припадници банде били су католичке вероисповести и готово сви су били мађарске националности. У погледу економског и култур-

но-образовног статуса, доступни материјали упућују на закључак да су углавном потицали из релативно сиромашнијих породица, те да су били релативно нижег (евентуално средњег) нивоа образовања. Имали су формиран унифицирани визуелни идентитет који их је чинио препознатљивим у односу на околину (примера ради, црне кошуље и панталоне код ранијих генерација, а код каснијих: црне кожне јакне и фармерке „рифле“, бициклови са равним корманом). Чланови банде фреквентно су вршили разноврсна кривична дела типична за тадашње делинквентне групе истог профила (кривична дела против јавног реда и мира, против живота и тела, против имовине и др). Оно што их је, међутим, издвојило у односу на остале банде и придало им велики медијски публицитет био је инцидент након једне игранке 1954. године, у оквиру кога је тадашњи вођа банде напао и повредио двојицу полицајаца. Такође, међу савременицима се спекулисало и о разлозима ранијих суђења (из 1940-их година) члановима Црне легије која су била затворена за јавност, но којима су гласине придавале одређену политичку конотацију.⁸ У сваком случају, поводом генералног питања присуства политичке идеолошке позадине унутар Црне легије, ставови сведока и других савременика нису усаглашени (Врговић, 2011; Врговић, 2005⁹).

Жути лептир

Банда Жути лептир основана је почетком 1950-их година. Назив је преузела по имену првог криминалистичког филма који је емитован у новосадским биоскопима након Другог светског рата. Према сведочењу њених некадашњих припадника, банда у почетку није имала сталну структуру, већ је постојала у форми својеврсне *ad hoc* групе основане у циљу организованог супротстављања припадницима банде Црна легија, будући да другопоменути нису допуштали улазак на „своју територију“ младима из других делова града. Као и Црна легија, Жути лептир је такође имао више сукцесивних инкарнација. У оквиру каснијих појавних облика, структура банде и мотиви постојања модификовани су, док је опсег делинквентног деловања истовремено значајно проширен, обухвативши и вршење имовинског криминалитета. У погледу заједничких активности, младићи окупљени у овој групацији тренирали су бокс¹⁰, а као карактеристично визуелно обележје и знак идентификације са групом, неки од њих имали су на десној руци истетовирана почетна слова назива банде (Врговић, 2011; Врговић, 2005; Васић, 1957). Осим „фаме“ која је неминовно морала

⁸ У том погледу, као и поводом активности каснијих инкарнација Црне легије, међу Новосађанима су, између осталог, кружили и следећи наводи: да су чланови прве генерације банде ухапшени лета 1949. године са великом количином експлозива на дунавском насипу, у време високог водостаја; да су, након резолуције Информбироа и очекујући улазак совјетске војске, правили списак неподобних грађана и др; такође, да су се приликом познате велике опасности од поплаве 1965. године поново спремали да пробију насип на Дунаву у близини Новог Сада, како би „спасили Пешту“ (Врговић, 2011).

⁹ Аутор се захваљује господину Владимиру Врговићу на уступљеној рукописној грађи посвећеној некадашњим делинквентним бандама и појединцима на простору Новог Сада.

¹⁰ То се са сигурношћу може рећи барем за припаднике прве генерације банде.

постојати међу тадашњом омладином захваљујући усменим препричавањима, банда је доживела и медијско експонирање приликом масовног хапшења њених чланова 1957. године. Наиме, у фебруару поменуте године, дневна штампа је објавила чланак насловљен: „У Новом Саду откривена организација малолетника Жути лептир”, док је поднаслов гласио: „Двадесет и три новосадска младића изазивала туче и извршила 26 крађа. Ово је озбиљна опомена родитељима, школи и друштвеним организацијама” (Васић, 1957). Територија банде оквирно је обухватала централне делове града (Стари Град, насеље Роткварија, Сајмиште и др), при чему су, према усменим сведочењима савременика, касније инкарнације Жутог лептира обухватале још веће подручје (нпр. и Петроварин). Поводом општег друштвеног статуса припадника, интересантно је уочити да је, како у првој, тако и у наредним „поставама“ банде, било доста гимназијалаца, али и студената, те да је не мали број њих потицао из угледнијих породица. Неки од младића из ове групације касније су и сами постали угледни грађани и истакнути представници својих професија (уметници, лекари и др) [Врговић, 2011; Врговић, 2005].

Дивљи запад

Још једна велика и старијим генерацијама Новосађана позната банда била је делинквентна група „Дивљи запад“. Територија над којом је банда имала „монопол“ обухватала је градско насеље Детелинара, као и читав појас ка данашњем Авијатичарском насељу и насељу Сајлово. Аналогно припадницима банде Жути лептир (са чијом су се територијом граничили на углу Руменачке улице и данашњег Булевару Краља Петра I), чланови Дивљег запада тренирали су бокс у локалном детелинарском бокс клубу. Такође, попут поменутих супарника, и припадници Дивљег запада имали су, као заштитни знак, на руци истетовиран назив своје банде. Младићи који су сачињавали ову делинквентну групу припадали су типичној радничкој класи тога доба. Живели су у радничком предграђу, одрастали су у породицама наведеног економског и културног профила, а касније су и сами заснивали радни однос као радници у новосадским фабрикама. У низу насилничких инцидената у којима су учествовали чланови Дивљег запада, вероватно најпознатији јесте случај из 1954. године, када је испред тадашње кафане Мексико на Детелинари избила масовна туча. Остало је забележено да је том приликом, у циљу обустављања крвавог обрачуна, морала да интервенише и милиција на коњима, наоружана шмајсерима (Врговић, 2011; Врговић, 2005).

Уочена криминолошка обележја

На основу свих горе спроведених разматрања, могуће је уочити различита криминолошки релевантна обележја новосадских банди које су деловале од средине 1940-их до средине 1960-их година. За почетак, треба прокоментарисати питање узраста припадника банди у означеном периоду. Како се увиђа, у питању су свакако била млада лица, што стоји у сагласности са кри-

минолошким теоријама које наглашавају ово обележје као битну карактеристику делинквентних банди (уп. Cohen, 1955; Wolfgang, Ferracuti, 1967). Међутим, може се приметити да је, осим малолетника (који се у криминолошким теоријама најчешће потенцирају као кључна категорија из које се регрутују припадници), у поменутих бандама било и веома много пунолетних лица, укључујући и особе преко 20 година старости (тј. изван начелне границе адолесценције). Ово донекле релативизује уврежене теоријске приступе и уноси одређене особености у феномен локалног делинквентног удруживања тога доба. Говорећи о полу припадника, примећује се да су сви познати припадници банди били особе мушког пола. То несумњиво иде у прилог теоријским приступима који потенцирају да је делинквенција малолетника удружених у банде феномен примарно повезан са мушком популацијом, те да је маскулиност једно од кључних обележја и кључних вредности које прате формирање и деловање банди (уп. нпр: Cohen, 1955). Са друге стране, уочава се одсуство банди сачињених од припадница женског пола, које су, иако у наглашеној мањини, ипак несумњиво постојале у иностраној пракси назначеног периода. Штавише, доступни подаци не дају основа за претпоставку да је у постојећим, доминантно „мушким“ бандама уопште и било одређеног броја женских припадника (таква пракса је, иначе, неретко била заступљена у делинквентној пракси појединих страних земаља).

У погледу породичног статуса, велики број припадника локалних банди потицао је из непотпуних породица (уп. нпр: Васић, 1957). Овај податак иде у прилог теоријама које су наглашавале повезаност делинквенције младих са одрастањем у једнородитељском домаћинству (услед развода брака, смрти или других разлога непостојања или удаљења једног од родитеља), иако је важно подсетити да су теорије наведеног усмерења протеком времена доживеле озбиљне критике. Са друге стране, основано је претпоставити да су у породицама (како потпуним, тако и непотпуним) значајног броја тадашњих делинквената породични односи веома вероватно били недовољно хармонични, или пак озбиљно нарушени (уп: Врговић, 2005), што свакако стоји у сагласности са доказаним утицајем таквих фактора на окретање адолесцената делинквенцији.

Говорећи о националној припадности, већина новосадских банди није поседовала специфичности у виду наменског регрутовања и селекције чланова према критеријуму припадништва одређеној националној заједници (како већинској, тако и националним мањинама). Ради се о значајној разлици у односу на уобичајени „прототип“ младалачке банде (превасходно базиран на искуству великих градова САД-а), у оквиру кога се групе формирају по правилу (или чак искључиво) међу припадницима исте националности или расе. Та разлика несумњиво је условљена радикално другачијим друштвеним приликама тадашњег југословенског друштва, у односу на матични, „западни“ амбијент у коме је поникла већина чувених теоријских концепција о младалачком делинквентном удруживању. Изузетак од ове правилности представљала је банда Црна легија, која је, како је већ истакнуто, била сачињена готово искључиво од лица мађарске националности. Разлози за то могли су бити искључиво објективне природе, будући да је новосадско насеље Телеп на коме је Црна легија

деловала у великој мери било насељено мађарским становништвом. Ипак, постоји основ за претпоставку да поменуто обележје банде није морало бити искључиво резултат простог стицаја околности, већ да је, хипотетички, могло представљати и значајан део идеологије саме групе.¹¹ У погледу домена вероисповести, треба аналогно применити све што је управо речено у вези националне припадности. Другим речима, у већини случајева, не постоји видљива конекција између заједничког верског опредељења чланова, са једне и начина формирања и деловања банде, са друге стране. Изузетак поново представља Црна легија, као банда сачињена искључиво од лица католичке вероисповести.

Што се тиче сфере образовања, велики део чланова локалних банди био је нижег или средњег степена едукације, што је усклађено са ставовима израженим у водећим иностраним типологијама припадника наведених групација. Међутим, поводом овог питања примећује се још једна значајна локална специфичност – не мали удео припадника тадашњих банди (превасходно оних из центра града) чинили су гимназијалци и студенти. Такође, треба поменути и радноправни статус чланова банди. Добар део делинквената који су довршили (или прекинули) школовање био је незапослен, што је сагласно са теоријским схватањима према којима су припадници банди веома често незапослени или без сталног запослења (уп: Wolfgang, Ferracuti, 1967; Cohen, 1955). У погледу чланова који су били у радном односу, они су обављали различите послове који нису захтевали висок ниво образовања и стручности. У блиској вези са реченим стоји и питање имовинских и породично-статусних прилика. Већина чланова банди су, по свему судећи, долазили из радничке класе и припадали породицама нижег или средњег сталежа.¹² Ипак, постојали су и појединци или групе (по правилу из централне градске зоне) који су потицали из угледнијих и/или имућнијих породица. Дакле, иако су сиромаштво и нижи ранг на друштвеној лествици несумњиво стајали у позадини многих од тадашњих делинквената, то свакако није била нужна правилност. Одатле потиче још једна специфичност локалног манифестовања младалачке делинквенције у назначеном периоду.

Потребно је размотрити и неколицину животних навика, стилова и активности који се често доводе у везу са делинквентном популацијом. Говорећи о алкохолу, као о важном елементу животног стила чланова банди на глобалном нивоу, његово конзумирање је свакако било веома заступљено и међу новосадским представницима поменуте категорије. Ради се, дакле, о још једној карактеристици која стоји у потпуној сагласности са у теорији препознатим општим обележјима младалачких делинквентних банди. Са друге стране, расположиви подаци не пружају довољно информација о евентуалном постојању група или појединаца који су свесно заступали супротан приступ, тј. апстиненцију од алкохола (и/или дувана), по правилу праћену активним бављењем спортом.¹³

¹¹ Упоредити одељак о Црној легији у претходном поглављу. Такође и: Матковић, 2017.

¹² Ипак, треба подсетити да такво класно раслојавање у тадашњој Југославији није било изражено у оној мери у којој је то био случај са државама „запада“, тј. државама са капиталистичким економским уређењем. Поменути друштвенополитички и економски амбијент твори, отуда, још једну значајну специфичност статуса младалачких банди у Југославији.

¹³ Детаљније о утицају алкохолизма на малолетничку делинквенцију у: Јовановић, 1966.

За разлику од алкохола, како указује прикупљена грађа, конзумирање дрога у поменутом раздобљу није било присутно међу тадашњом делинквентном омладином. Како је већ истакнуто, локална појава и омасовљење наркоманије који су уследили у наредном периоду управо су представљали један од чинилаца који су снажно утицали на корениту трансформацију одлика младалачких банди. Фокусирајући се на бављење физичком активношћу, уочава се да је спорт био заступљен међу делинквентима тога доба. Као карактеристично и веома популарно, може се издвојити тренирање бокса од стране бројних припадника банди (нпр. Чланови Жутог лептира и Дивљега запада). То се подудара са Коеновим становиштем, према коме су нека од примарних обележја чланова тадашњих банди била: бављење физичком активношћу, потенцирање снаге и маскулиних својстава уопште, опседнутост физичким изгледом и др (Cohen, 1955).

Важно је посебно се осврнути на међусобни однос банди и ужег насељеног подручја на коме су оне деловале. Сходно глобалном искуству, питање територије је и код локалних новосадских банди наведенога доба свакако било од примарног значаја. Ту препознајемо велики број типичних карактеристика које су уочене у криминолошкој теорији (примера ради: „окупирање“ и „контролисање“ одређене локалне територије; подела делова града и јасно територијално разграничење између различитих банди; насељеност чланова банде у истом градском насељу, као примарни фактор њихове идентификације са групом, односно као примарни чинилац сукоба са припадницима других делинквентних групација и др). Међутим, значајније локалне специфичности у односу на поставке иностраних теорија сусрећу се по питању врсте и локације насеља која настајују припадници банди, као и поводом целокупног друштвеног амбијента који са реченим стоји у вези. Према поменутиим схватањима (насталим углавном на подручју САД-а), делинквентне банде се формирају у сиромашним, радничким предграђима на периферији великих градова, док се у позадини њиховог настанка налазе, између осталог, следећи фактори: гетоизација; сиромаштво; низак образовни ниво; постојање локалног историјата истоврсног делинквентног понашања; вишегенерацијско присуство делинквентних банди; расна, национална, верска, класна сегрегација и др.¹⁴ Ослањајући се на претходну анализу у оквиру овога рада, можемо приметити да су наведене теоријске поставке прилагођене коренито другачијем друштвенополитичком, економском и културном амбијенту у односу на онај који је био присутан у градовима послератне Југославије. Отуда поменуте теорије имају лимитиран значај приликом анализе феномена младалачке делинквенције у Новом Саду. Њихова примењивост углавном је везана за својства једног дела припадника банди које су деловале у насељима на тадашњем ободу града. Све речено чини још једну значајну локалну специфичност анализираних појава.

¹⁴ Уп. схватања Коена о обележјима банди (Cohen, 1955), Шоа и Мекеја о пресудном утицају сиромашних градских четврти на одабир криминалног/делинквентног животног пута (Sho, McKay, 1942, према: Игњатовић, 2006, Ignjatović, 2008), Селина о сукобу културних кодекса (Sellin, 1938) и др.

По питању заједничких спољашњих обележја чланова исте делинквентне групације, анализа показује да су припадници новосадских банди наведеног периода имали одређена препознатљива обележја која су доприносила формирању униформног визуелног идентитета унутар групе (примера ради: одећа, тетоваже и др). Ипак, та визуелна особеност и специфичност имица групе, по свему судећи, на локалном подручју нису били разрађени у оној мери у којој је то био случај са бандама у државама „запада“ (превасходно са онима на америчком простору). У погледу утицаја који су на настанак и деловање локалних банди вршили различити садржаји, можемо уочити двоструку перспективу. Као први фактор утицаја, треба истаћи све оне чиниоце који и иначе доводе до изворне појаве делинквенције међу младима, односно младалачког удруживања у делинквентне банде. Са друге стране, као други извор, примећује се преузимање готових модела из иностранства (посредством медија, филма, литературе и сл), односно директно угледање на иностране делинквентне узорне и формирање локалних банди путем прости имитације. Уколико се поменуто копирање тиче и самог вршења кривичних дела, може се говорити о појави криминалне имитације.¹⁵ Говорећи поближе о утицају популарних садржаја на локални развитак делинквентног удруживања, примећује се да је утицај неких од њих (превасходно филма, али и литературе, стрипа, медијских извештаја и др) имао велики одраз на својства тадашњих банди, о чему сведоче различити показатељи.¹⁶ Ови подаци из праксе локалног подручја донекле стоје у колизији са становиштем Сатерленда, према коме безлична средства комуникације, попут филмова и новина, играју релативно неважну улогу у генези криминалног понашања (Sutherland, Cressey, 1992).¹⁷

Анализирајући каснији живот некадашњих припадника банди, уочава се да је један део њих остао укључен у криминалну сферу. Сходно општој тенденцији међу преступницима наведенога доба, након либерализације визног режима у Југославији, одређен број чланова банди одлучио се да криминалну каријеру настави у иностранству. Са друге стране, код значајног дела означене популације приметна је тенденција „смиривања“, тј. престанак вршења криминалних и делинквентних активности и укључивање у уобичајене друштвене токове. Штавише, неки од њих успели су да остваре успешне каријере у различитим областима, као и да постану угледни грађани. Својеврсну прелазну категорију чине они појединци који, иако нису наставили да се баве криминалитетом као одабраном „професијом“, ипак јесу остали наклоњени различитим видовима антисоцијалног, девијантног и/или противправног понашања (алкохолизам, беспосличјење, скитња, прошење, физичко обрачунавање и др). Има-

¹⁵ У том смислу, може бити уочена паралела са Тардовим законом имитације (у: Игњатовић, 2006).

¹⁶ На примеру банде Жути лептир, може се издвојити неколико карактеристичних модела таквог утицаја: давање имена банди према називу популарног британског криминалистичког филма који је у том периоду приказиван у новосадским биоскопима; преузимање и примена техника уличне борбе сходно обрасцима из филмова и сл (уп. Врговић 2011).

¹⁷ Ипак, треба нагласити да Сатерленд у том смислу не помиње специфично „делинквенцију младих“, већ говори о „криминалном понашању“. За уопштену анализу утицаја наведених садржаја на криминалитет, у старијој домаћој научној литератури уп: Јовановић, 1964.

јући у виду све речено, у односу на размотрене примере локалних банди може се оценити само као делимично тачан онај приступ у криминолошкој теорији који наглашава да је припадништво младалачким делинквентним бандама уобичајени почетни корак за ступање у свет професионалног криминала у каснијем животном узрасту.

Финални закључак

Може се констатовати да истакнуте криминолошке теорије посвећене делинквентним бандама и делинквенцији младих уопште имају ограничену примењивост на објашњење младалачке делинквенције у Новом Саду у оквирном периоду 1945-1965. Поједини елементи ових теорија могу бити релевантни приликом анализе једног дела припадника банди, и то махом оних које су деловале на периферији града. Са друге стране, бројни тадашњи делинквенти, спрам својих личних особина, као и спрам личних и породичних прилика, показују уочљиве разлике у односу на „прототипове“ из наведених теоријских поставки. Штавише, таква разилажења између иностраних теоријских објашњења и праксе функционисања домаћих банди уочљива су не само у погледу својстава појединачно-припадника, већ и по питању бројних одлика читавих колектива делинквената. Услед реченог, локалне банде у истакнутом периоду поседовале су значајне особености у односу на инострано искуство са истоврсном појавом. Разлоге за постојање наведених специфичности треба тражити превасходно у општим друштвенополитичким и социоекономским чиниоцима, уважавајући како одлике читавог некадашњег југословенског друштва, тако и додатне особености послератног Новог Сада. Без улажења у дубину речене проблематике, могуће је само побројати неколицину најзначајнијих фактора: опште уређење тадашње Југославије (ФНРЈ, а потом СФРЈ); у поређењу са САД и појединим државама западне Европе, много мања израженост економских, социјалних, националних, расних, верских, културних и других разлика; веома слаба заступљеност (или пак потпуно одсуство) појединих урбаних феномена, карактеристичних, у то тоба, примарно за велике градове „запада“ (нпр: гетоизација; национална, расна, верска, економска и друга сегрегација; висока стопа имиграције; живот у мултимилионским мегалополисима); одсуство идеала материјалног богатства и економског благостања као највиших вредности карактеристичних за друштва са капиталистичким економским уређењем и др. Будући да се, у криминолошкој теорији, присуство поменутих фактора веома фреквентно карактерише као кључно за формирање делинквентних банди, једностраним уважавањем наведених теоријских полазишта могло би се олако претпоставити да је овај облик младалачке делинквенције био веома редак (ако не и сасвим непостојећи) у тадашњем југословенском друштву (као, уосталом, и у практично свим другим незападним политичким и економским системима).¹⁸ Међутим, искуство показује да су делинквентне банде ите-

¹⁸ Већина познатих социолошких и криминолошких теорија којима се настојао објаснити речени феномен настала је на простору САД-а и западне Европе, услед чега су поменуте теорије, разу-

како постојале и на нашим просторима – како у Новом Саду, тако и у бројним другим градовима послератне Југославије. Ово даје основ за преиспитивање и могућу ревизију једног дела криминолошких теорија којима се пренаглашава утицај поменутих друштвенополитичких и социоекономских фактора на појаву и експанзију делинквентних банди и младалачке делинквенције уопште. Истовремено, такво чињенично стање указује на потребу за спровођењем додатних истраживања и на целисходност формулисања нових теоријских полазишта којима би се у већој мери уважила специфичност услова под којима су се формирале и деловале младалачке банде на простору социјалистичке Југославије.

Литература:

1. Armstrong, Gary (1998): *Football Hooligans. Knowing the Score*, Berg Publisher Ltd, Oxford.
2. Berger, Arthur Asa (1987): *Television in Society*, Transaction Books, New Brunswick & Oxford.
3. Vasić, Ž. (1957): U Novom Sadu otkrivena „organizacija“ maloletnika „Žuti leptir“, *Dnevnik*, 25.02.1957.
4. Vrgović, Vladimir (2005): Prikupljena građa i beleške za monografiju „*Novi Sad: hronika 1944-1969*“ (neobjavljeni rukopisni materijali).
5. Vrgović, Vladimir (2011): *Novi Sad: hronika 1944-1969*, Prometej, Novi Sad.
6. Gandossy, Robert *et al.* (1980): *Drugs and Crime: A Survey and Analysis of the Literature*, National Institute of Justice, Washington.
7. Dunning, Eric; Murphy, Patrick; Williams, John (1988): *The roots of football hooliganism: An historical and sociological study*, Routledge & Kegan Paul, London & New York.
8. Ignjatović, Đorđe (2006): *Kriminološko nasleđe*, Službeni glasnik, Beograd.
9. Ignjatović, Đorđe (2008): *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
10. Inciardi, James *et al.* (1993): *Street Kids, Street Drugs, Street Crime: An Examination of Drug Use and Serious Delinquency in Miami*, Wadsworth, Belmont.
11. Jovanović, Ljubiša (1964): Film i strip kao krimogeni uzroci, *Pregled*, br. 4, str. 27-45.
12. Jovanović, Ljubiša (1965): Maloletnički kriminalitet u Socijalističkoj republici Srbiji u periodu od 1959. do 1964. godine, *Zbornik radova Pravno-ekonomskog fakulteta u Nišu*, br. 4, str. 97-124.
13. Jovanović, Ljubiša (1966): Uticaj alkoholizma na maloletničku delikvenciju, *Socijalni radnik*, br. 1/3, str. 150-156.
14. Klofas, John (1993): Drugs and Justice: The Impact of Drugs on Criminal Justice in a Metropolitan Community, *Crime & Delinquency*, Vol. 39, Issue 2, pp. 204-224.

мљиво, биле примарно фокусиране на друштвене прилике које су њихови аутори затекли у свом окружењу. Са друге стране, један део теоретичара, окупљених око праваца у окриљу критичке криминологије, свесно је уносио политичку компоненту приликом објашњавања криминалног и делинквентног понашања, сматрајући и њих директним одразом класних сукоба у постојећем друштву и тврдећи да ће такве штетне појаве бити елиминисане укидањем класних разлика и увођењем новог друштвеног уређења. Уп. нпр: Taylor, Walton, Young, 1973; Chambliss, 1975. и др.

15. Matković, Aleksandar (2017): Ulični kriminalitet u Novom Sadu, nekad i sad - od utopi-je do realnosti, *Kultura polisa*, br. 34, str. 233-251.
16. McBride, Duane; McCoy, Clyde (1993): The Drugs-Crime Relationship: An Analytical Framework, *The Prison Journal*, Vol 73, Issue 3, pp. 257-278.
17. McKay, George (1996): *Senseless Acts of Beauty: Cultures of Resistance Since the Sixties*, Verso, London.
18. Sellin, Thorsten (1938): Culture Conflict and Crime, *American Journal of Sociology*, Vol. 44, No. 1, pp. 97-103.
19. Stephens, Richard (1991). *The Street Addict Role: A Theory of Heroin Addiction*, State University of New York Press, New York.
20. Sutherland, Edwin; Cressey, Donald (1992): *Principles of Criminology*, (11th edition), AltaMira Press, Lanham.
21. Taylor, Ian; Walton, Paul; Young, Jock (1973): *The New Criminology: For a Social Theory of Deviance*, Routledge, London & New York.
22. Frostdick, Steve; Marsh, Peter (2005): *Football Hooliganism*, Willan Publishing Limited, London.
23. Haenfler, Ross (2013): *Subcultures: The Basics*, Routledge, London & New York.
24. Hall, Stuart & Jefferson, Tony (2003): Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-war Britain, Taylor & Fransis, Oxford.
25. Halloran, James (1970): *The Effects of Television*, Panther, London.
26. Hebdige, Dick (1979): *Subculture: The Meaning of Style*, Routledge, London.
27. Huizinga, David *et al.* (1989). Delinquency and Drug Use: Temporal and Developmental Patterns, *Justice Quarterly*, 6, pp. 419-455.
28. Huston, Aletha *et al.* (1992): *Big World, Small Screen – The Role of Television in American Society*, University of Nebraska Press, Lincoln & London.
29. Huq, Rupa (2007): *Beyond Subculture: Pop, Youth and Identity in a Postcolonial World*, Routledge, London & New York.
30. Cohen, Albert (1955): *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, The Free Press, Glen-coe.
31. Cohen, Lawrence E; Felson, Marcus (1979): Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach, *American Sociological Review*, Vol. 44, No. 4, pp. 588-608.
32. Chambliss, William (1975): Toward a Political Economy of Crime, *Theory and Society*, Vol. 2, No. 2, pp.149-170.
33. Walker, Samuel (1994): *Sense and Nonsense About Crime and Drugs: A Policy Guide* (3rd edition), Wadsworth Publishing Co, Belmont.
34. Wolfgang, Marvin; Ferracuti, Franco (1967): *The Subculture of Violence: Towards an Integrated Theory in Criminology*, Tavistock Publications, London.

Правни извори:

1. Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005- ispr. 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016.

CRIMINOLOGICAL FEATURES OF THE DELINQUENT YOUTH GANGS IN NOVI SAD IN THE PERIOD 1945-1965.

Summary: The main goal of this paper is presentation and analyzis of the characteristics of youth delinquency in Novi Sad in the framework period 1945-1965, with a primary focus on the topic of delinquent gangs. In the first chapter, the author considers general features of this phenomenon in the marked period. The second chapter contains a display of several characteristic delinquent groups that were then operating in Novi Sad. The third chapter focuses on the general criminological analysis of the distinguished features of the aforementioned groups and their members. Among other things, it was noticed that the features of local gangs only partially coincide with the features of the same delinquent groups in the cities of North America and parts of Western Europe (ie those delinquent groups that formed the basis for the formation of key criminological theories of youth delinquency in the first two decades after World War II). On the other hand, there were pointed out numerous features of local gangs which differ greatly from those of the "western" youth gang models. It was concluded that the reasons for the existence of the described local features should be sought primarily in general socio-political and socioeconomic factors, taking into account both the particularities of the entire former Yugoslav society, as well as the additional specifics of the post-war Novi Sad itself. On the basis of everything discussed, it was also concluded that the leading foreign criminological theories and attitudes devoted to the phenomenon of delinquent gangs have a limited possibility of application when attempting to explain the local delinquency of young people in the period 1945-1965. Hence, it is needed to search for additional, alternative theoretical explanations that would more closely respect the local specifics, and therefore could more accurately examine all the factors that contributed to the emergence and expansion of the mentioned phenomenon in domestic area.

Key words: delinquency, crime, violence, hooliganism, gangs, youth, adolescents, Novi Sad